

DOI 10.35423/2078-8142.2026.1.1.6

УДК 1:2:141.32

Б. І. Сулятицький,

*аспірант кафедри соціальної філософії, філософії освіти
та освітньої політики*

*Навчально-наукового інституту філософії та освітньої політики
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,
м. Київ, Україна*

e-mail: bogdansik@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3825-634X>

МІЖ ВІРОЮ ТА СУМНІВОМ: ЕКЗИСТЕНЦІЙНА СТРУКТУРА РЕЛІГІЙНОЇ СВІДОМОСТІ В УМОВАХ СВІТОГЛЯДНОЇ КРИЗИ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

***Анотація.** У статті здійснюється філософський аналіз світоглядної кризи як екзистенційної форми трансформації релігійної свідомості сучасної людини. Предметом дослідження є структурний взаємозв'язок віри й сумніву в умовах модерного плюралізму. Метою роботи є концептуалізація світоглядної кризи не лише як соціокультурного феномена, а як порушення внутрішньої узгодженості світогляду як багаторівневої структури особистісного самовизначення, що охоплює онтологічний, аксіологічний та екзистенційний виміри. Методологічну основу дослідження становлять екзистенційно-феноменологічний аналіз, герменевтична реконструкція класичних і сучасних філософських текстів та концептуальне уточнення понять «віра», «сумнів», «світогляд» і «релігійна свідомість». Актуальність дослідження зумовлена трансформацією «умов віри» в пізній модерності та зростанням рефлексивності суб'єкта в секулярному і постсекулярному контекстах. Наукова новизна полягає в інтерпретації світоглядної кризи як внутрішньо структурованої екзистенційної напруги, а не лише як занепаду релігійності. Порівняльний аналіз західної та української філософських традицій виявляє суттєві відмінності в розумінні світогляду. Якщо Чарльз Тейлор наголошує на історично зумовлених «умовах віри», то українські філософи Мирослав Попо-*

вич і Сергій Кримський трактують світогляд як внутрішню духовну структуру особистості. Спираючись на ідеї Сьорена К'єркегора, Пауля Тіліха та Вільяма Джеймса, у статті показано, що сумнів слід розглядати не як заперечення віри, а як її структурний компонент у контексті секулярної модерності. Зроблено висновок, що сучасна світоглядна криза має амбівалентний характер: вона відображає дестабілізацію традиційних смислових структур і, водночас, відкриває можливість нової духовної конфігурації та рефлексивної, екзистенційно вкоріненої форми віри. Практичне значення дослідження полягає в уточненні концептуальних засад подальших студій у сфері філософії релігії та в сприянні сучасним дискусіям щодо релігійного самовизначення в умовах плюралістичного суспільства.

Ключові слова: *світогляд, світоглядна криза, релігійна свідомість, віра, сумнів, екзистенційна філософія, секулярність, самовизначення.*

Bohdan Sulyatytskyi,

*Postgraduate Student, Department of Social Philosophy,
Philosophy of Education and Educational Policy,
Educational and Scientific Institute of Philosophy and Educational Policy,
Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University,
Kyiv, Ukraine*

e-mail: bogdansik@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3825-634X>

BETWEEN FAITH AND DOUBT: THE EXISTENTIAL STRUCTURE OF RELIGIOUS CONSCIOUSNESS UNDER THE CONDITIONS OF THE WORLDVIEW CRISIS OF CONTEMPORARY MAN

Abstract. *The article presents a philosophical analysis of the worldview crisis as an existential form of transformation of contemporary religious consciousness. The subject of the study is the structural interrelation between faith and doubt within the conditions of modern pluralism. The aim of the paper is to conceptualize the worldview crisis not merely as a sociocultural*

phenomenon but as a disruption of the internal coherence of worldview as a multi-level structure of personal self-determination, including ontological, axiological, and existential dimensions. The methodological basis of the research combines existential-phenomenological analysis, hermeneutical reconstruction of classical and contemporary philosophical texts, and conceptual clarification of the notions of faith, doubt, worldview, and religious consciousness. The relevance of the study is determined by the transformation of the “conditions of belief” in late modernity and the growing reflexivity of the subject in secular and post-secular contexts. The scientific novelty lies in interpreting the worldview crisis as an internally structured existential tension rather than as a mere decline of religiosity. A comparative analysis of Western and Ukrainian philosophical traditions reveals significant differences in the understanding of worldview. While Charles Taylor emphasizes historically conditioned “conditions of belief,” Ukrainian philosophers Myroslav Popovych and Serhii Krymskyi interpret worldview as an inner spiritual structure of the person. Drawing on the ideas of Søren Kierkegaard, Paul Tillich, and William James, the article demonstrates that doubt should not be understood as the negation of faith but as its structural component in the context of secular modernity. The study concludes that the contemporary worldview crisis is ambivalent: it reflects the destabilization of traditional meaning structures while simultaneously opening the possibility for a new spiritual configuration and a reflective, existentially grounded form of faith. The practical significance of the research lies in clarifying the conceptual foundations for further studies in philosophy of religion and in contributing to contemporary discussions on religious self-determination in pluralistic societies.

Keywords: *worldview, worldview crisis, religious consciousness, faith, doubt, existential philosophy, secularity, self-determination.*

Вступ. Сучасна культурна ситуація позначена глибокими трансформаціями у сфері світоглядних орієнтацій, що безпосередньо відображається у структурі релігійної свідомості. Умови пізньої модерності, позначені секуляризаційними та постсекулярними зрушеннями, змінюють не лише соціальні форми релігійності, а й

внутрішню архітектуру віри як екзистенційного феномена. Релігійна свідомість більше не функціонує як беззаперечний і культурно гарантований спосіб інтерпретації буття; вона дедалі частіше постає як простір напруги між вірою та сумнівом, між потребою смислової цілісності та досвідом фрагментації.

Світоглядна криза сучасності не зводиться ані до процесів секуляризації, ані до зменшення інституційної релігійності. Йдеться про більш глибокий зсув – зміну самих умов можливості віри. У секулярну добу вона перестає бути «очевидним горизонтом» культури й стає однією з можливих інтерпретацій реальності серед альтернатив. Такий стан є характерним для пізньомодерного суспільства, в якому секулярні та постсекулярні тенденції співіснують і взаємодіють. Плюралізація життєвих світів і зростання рефлексивності суб'єкта перетворюють віру на акт особистісного вибору, що супроводжується внутрішньою невпевненістю та необхідністю постійного самовизначення.

У цій ситуації сумнів не може розглядатися як випадкове відхилення або симптом занепаду духовності. Він постає структурним елементом сучасної релігійної свідомості, внутрішнім горизонтом віри, що виявляє її екзистенційну природу. Саме напруга між вірою та сумнівом дає можливість говорити про світоглядну кризу як про специфічну форму трансформації релігійної свідомості, а не лише як про соціокультурний феномен.

Актуальність дослідження посилюється українським контекстом, у якому світоглядні орієнтації формуються під впливом історичних травм, соціальних трансформацій і воєнного досвіду. У кризові періоди духовність набуває екзистенційно загостреного характеру, а питання сенсу, відповідальності та віри виходять на перший план особистісного й культурного самовизначення.

Отже, проблема дослідження полягає у з'ясуванні того, чи є світоглядна криза ознакою занепаду релігійності, чи вона виступає формою її внутрішньої радикалізації та переходу до нової екзистенційної якості. У межах цього дослідження під світоглядною кризою розуміється стан порушення внутрішньої узгодженості між он-

тологічними уявленнями людини про буття, її ціннісними орієнтаціями та способом екзистенційного самовизначення. Така криза виникає в умовах модерного світоглядного плюралізму, коли традиційні смислові структури втрачають культурну самоочевидність, а особистість опиняється перед необхідністю постійного перегляду власних переконань. Під кризою релігійної свідомості у статті пропонується розуміти не зникнення віри і не сам факт наявності сумніву, оскільки сумнів може бути внутрішнім моментом релігійного досвіду. Криза релігійної свідомості настає тоді, коли напруга між вірою і сумнівом посилюється настільки, що зачіпає смислову цілісність релігійного самовизначення, робить проблематичними установлені форми інтерпретації буття, моральної орієнтації та особистісної ідентичності. У цьому сенсі криза означає не лише дестабілізацію, а й можливість переходу до більш рефлексивної та екзистенційно загостреної форми віри.

Метою статті є обґрунтування розуміння світоглядної кризи релігійної свідомості сучасної людини як внутрішньо структурованої екзистенційної напруги між вірою і сумнівом, що формується в умовах модерного світоглядного плюралізму.

Методологічну основу дослідження становлять екзистенційно-феноменологічний підхід, герменевтична реконструкція класичних і сучасних філософських текстів та концептуальний аналіз понять «віра», «сумнів», «світогляд» і «релігійна свідомість». Під герменевтичною реконструкцією в даному дослідженні розуміється інтерпретаційне відтворення смислових зв'язків між ідеями авторів, релевантних для осмислення сучасної трансформації релігійної свідомості, з урахуванням історико-філософського контексту та дослідницького завдання статті.

Стан дослідження проблеми засвідчує, що питання взаємозв'язку віри, сумніву та світоглядної кризи активно осмислюється в межах як класичної, так і сучасної філософії релігії. Екзистенційний вимір віри та її внутрішню напруженість розкривали Сьорен К'єркегор, Пауль Тіліх та Вільям Джеймс, які акцентували на парадоксальності віри й невід'ємності сумніву як її структурного

елемента. Трансформацію умов віри в модерному суспільстві досліджували Чарльз Тейлор та Пітер Бергер, тоді як аксіологічний аспект світоглядної фрагментації модерності ґрунтовно проаналізував Аласдер Макінтайр. У сучасних дослідженнях філософії релігії важливе значення мають також праці Мікаеля Стенмарка, який наголошує на необхідності розглядати релігійні й нерелігійні переконання в ширшій рамці світоглядних досліджень, а також Тані Лурманн і Ненсі Амерман, які аналізують трансформації сучасного релігійного досвіду, індивідуалізацію віри та нові способи релігійного самовизначення в плюралістичному суспільстві. В українській філософській традиції антропологічний і духовний вимір світогляду розробляли Мирослав Попович, Сергій Кримський, Володимир Шинкарук, Віталій Табачковський та інші дослідники, які розглядали світогляд як форму смислової організації людського буття та самовизначення особистості. Водночас, питання екзистенційної структури кризи релігійної свідомості в умовах модерного світоглядного плюралізму потребує подальшої концептуалізації, що й зумовлює актуальність цього дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає в концептуалізації світоглядної кризи релігійної свідомості як внутрішньо структурованої екзистенційної напруги між вірою та сумнівом. Показано, що сумнів у контексті модерного світоглядного плюралізму виступає не запереченням віри, а її структурним елементом, який зумовлює рефлексивний характер релігійного самовизначення сучасної людини.

Виклад основного матеріалу. Маючи на меті показати те, що світоглядна криза має внутрішньо-структурний характер: вона виникає як порушення узгодженості між онтологічними переконаннями, ціннісними орієнтаціями та екзистенційним переживанням, унаслідок чого сумнів постає необхідною умовою автентичної віри в ситуації модерного плюралізму, перш за все звернемось до аналізу феномена світогляду.

Світогляд у філософському розумінні є не лише сукупністю переконань про світ, а й цілісною формою самовизначення людини.

Він задає фундаментальні орієнтири інтерпретації буття, інтегруючи уявлення про реальність, систему цінностей та спосіб особистісного переживання сенсу. У цьому значенні світогляд виконує структурну функцію: він упорядковує досвід, стабілізує смисли та забезпечує внутрішню цілісність особистості.

У сучасній західній філософії світогляд дедалі частіше осмислюється як історично змінний горизонт смислу. У концепції Чарльза Тейлора він постає як сукупність «умов можливості віри», що визначають, які інтерпретації реальності є культурно переконливими в певну епоху. Модерність характеризується множинністю альтернативних світоглядних позицій, унаслідок чого віра втрачає статус самоочевидності та набуває характеру опції серед інших можливостей. Тейлор акцентує на тому, що в сучасному йому світі «всі розглядають своє бачення світу, як одне з багатьох» [4, с. 31].

Подібну тенденцію до розширення поняття світогляду спостерігаємо і в сучасних англомовних дослідженнях. Зокрема, Мікаель Стенмарк наполягає на необхідності включення досліджень світогляду (*worldview studies*) до філософії релігії, підкреслюючи, що світогляд слід розуміти як рамку, в межах якої формуються та оцінюються як релігійні, так і нерелігійні переконання. Відтак, аналіз має виходити за межі окремих доктрин і зосереджуватися на ширших світоглядних структурах, що визначають їхній смисловий контекст [8].

На відміну від акценту на історичній змінності умов віри, українська філософська традиція зосереджується на антропологічному вимірі світогляду. Мирослав Попович трактує його як спосіб культурної інтеграції особистості, що визначає життєву позицію та моральний вибір. Світогляд у цьому контексті є не лише когнітивною системою, а внутрішньою структурою духовного життя. Як підкреслює М. Попович, «людина і світ сутнісно взаємопов'язані завдяки осмисленню соціокультурного способу включення людини у світ» [3, с. 185], що визначає світогляд як глибоку внутрішню структуру духовного життя та культурної інтеграції особистості. Сергій Кримський, розвиваючи цю лінію, розглядає духовність як

процес самотворення, у якому світогляд виступає формою смислової самоорганізації особистості. Як зазначено в аналізі творчості українського вченого, «філософ пов'язує духовність насамперед із зусиллями особистості, яка займається самотворенням», що підкреслює розуміння світогляду як форми смислової самоорганізації людини [1, с. 60–72].

Володимир Шинкарук у межах світоглядно-антропологічної переорієнтації української філософії зосереджував увагу на людині, її духовному світі та смисложиттєвих питаннях як осерді філософського мислення. Своєю чергою, Віталій Табачковський розвивав філософсько-антропологічний підхід, у межах якого людське самовизначення, культура і духовний досвід постають як взаємопов'язані виміри світоглядного буття особистості. Така оптика дає підстави розглядати світогляд не лише як систему поглядів, а як форму смислової організації людського існування.

Порівняльний аналіз дає можливість побачити два взаємодоповнювальні виміри світогляду: історико-культурний і екзистенційно-антропологічний. Якщо в західній традиції акцент робиться на зміні інтерпретаційних горизонтів, то в українській – на внутрішній цілісності особистості. Поєднання цих підходів дає змогу трактувати світогляд як багаторівневу структуру, що одночасно формується культурним контекстом і реалізується в особистісному досвіді.

У межах даного дослідження світогляд пропонується розуміти як структуру, що включає три взаємопов'язані рівні: онтологічний – уявлення про буття та його смисловий порядок; аксіологічний – систему ціннісних орієнтацій; екзистенційний – спосіб особистісного переживання і самовизначення.

Світоглядна криза виникає тоді, коли між цими рівнями порушується внутрішня узгодженість. У такому розумінні світоглядна криза є загальною структурною передумовою трансформації релігійної свідомості. Водночас, криза релігійної свідомості не тотожна самій наявності сумніву, оскільки сумнів може бути органічним елементом віри. Про кризу доречно говорити тоді, коли сумнів із

моменту внутрішньої динаміки віри переростає в чинник дестабілізації смислової, аксіологічної та екзистенційної цілісності релігійного самовизначення.

Релігійна свідомість становить один із глибинних вимірів світогляду, оскільки пов'язана з питанням про абсолютний смисл буття. У цьому контексті віра не може бути зведена до інтелектуального прийняття догматичних положень або конфесійної належності. Вона постає як екзистенційна позиція, що визначає спосіб буття людини у світі.

У класичній екзистенційній традиції взаємозв'язок віри і сумніву набуває принципового значення. Сьорен К'єркегор розглядає віру як парадоксальний акт, що здійснюється в умовах «об'єктивної невизначеності». У роботі «Страх і трепет. Діалектична лірика» філософ визначає віру як «нескінченну пристрасть внутрішності», підкреслюючи її парадоксальний характер. Віра є саме парадокс, оскільки «вона свідчить, що людина стоїть вище загального» [2], – відзначає він, демонструючи напруження між особистим актом віри та універсальним етичним законом. С. К'єркегор визначає «вищий рівень віри» через драматичний приклад Авраама, який готовий пожертвувати сином, описуючи це як парадокс віри, що виходить за межі етичного закону [2]. Саме тому сумнів не усувається вірою, а становить її екзистенційний горизонт: без можливості сумніву вона втратила б свій драматизм.

У працях Пауля Тіліха спостерігається розвиток зазначеної позиції. Зокрема, він визначає віру як *ultimate concern* – граничну спрямованість людської свідомості на те, що має безумовне значення. У роботі «Dynamics of Faith» він прямо зазначає, що сумнів є елементом віри, а не її протилежністю. Він наголошує на тому, що «акт віри містить у собі елемент сумніву та ризику. Вона не є протилежністю сумніву, а включає сумнів у саму себе» [10, с. 18–19]. Відсутність сумніву, на його думку, свідчить не про силу віри, а про її ідеологізацію. У роботі «The Courage to Be» Тіліх пов'язує тривогу з усвідомленням можливого небуття, що робить віру актом мужності, здатністю стверджувати сенс попри досвід невизначено-

сті. Він відзначає: «Основоположна тривога – тривога скінченної істоти перед загрозою небуття – не може бути усунена. Вона належить самому існуванню» [11, с. 35].

Вільям Джеймс доповнює цю лінію аналізом вольового виміру віри. У лекції «*The Will to Believe*» він обґрунтовує право на віру в ситуаціях, де раціональна визначеність є недосяжною, але екзистенційне рішення не може бути відкладене. Як він зауважує, «проповідувати нам як обов'язок скептицизм до того часу, поки не буде знайдено «достатніх доказів» для релігії, це означає... казати нам, що піддатися нашому страху щодо можливої помилки є мудріше й краще, ніж віддатися нашій надії, що це може бути істинним» [6]. Це засвідчує, що віра в такому разі виступає актом самовизначення, що поєднує когнітивний і практичний виміри людського існування.

Об'єднуючи ці підходи можна стверджувати, що віра і сумнів утворюють не протиставлення, а внутрішньо напружену єдність. Віра як онтологічна орієнтація передбачає відкритість до ризику, можливість помилки й необхідність особистісного вибору. Сумнів, своєю чергою, виконує критичну й екзистенційно очищувальну функцію, запобігаючи перетворенню віри на замкнену систему переконань.

Саме в цій структурній єдності віри й сумніву закладається підґрунтя світоглядної кризи: коли традиційні форми смислової очевидності руйнуються, напруга між переконанням і невизначеністю стає постійним станом релігійної свідомості.

У цьому сенсі екзистенційну структуру світоглядної кризи можна визначити як внутрішньо напружену єдність віри й сумніву в умовах втрати культурної гарантованості смислу. Криза виникає не там, де віра зникає, а там, де вона змушена співіснувати з власною проблематичністю. Втрата самоочевидності не руйнує релігійну свідомість, а переводить її в режим рефлексивного самовизначення. Таким чином, екзистенційна структура кризи полягає в тому, що віра більше не спирається на зовнішню безсумнівність, а

вибудовується через постійне співвіднесення з можливістю сумніву.

У такий спосіб, світоглядна криза сучасності постає як результат глибинних трансформацій культурних умов, у межах яких формуються віра, моральність і самоідентичність. Вона не є випадковим психологічним станом, а відображає структурні зміни в організації смислового простору модерного постмодерного суспільства.

Звернемося до концепції Чарльза Тейлора, згідно з якою модерність визначається насамперед зміною «умов віри» (*conditions of belief*). Якщо в домодерних суспільствах віра в Бога була практично безальтернативною, то в секулярну добу вона стає однією з можливих опцій поряд із натуралізмом, гуманізмом чи агностицизмом. Ч. Тейлор зауважує: «Ми перейшли від суспільства, в якому було практично неможливо не вірити в Бога, до такого, де віра – навіть для найвірнішого віруючого є лише однією з людських можливостей серед інших» [9, с. 423]. Сам факт існування переконливих альтернатив змінює внутрішній режим віри: вона більше не має статусу культурної очевидності, а функціонує в полі постійного порівняння й рефлексії. Це фундаментально інше місце віри у світоглядній картині суспільної свідомості, закріплюється за нею і в сучасному, плюралістичному світі.

У концепції Пітера Бергера думка про те, що модерне суспільство перетворює світогляд на предмет неминучого вибору, значно поглиблюється, а його словами: «Плюралізм – співіснування різних світоглядів і систем цінностей у тому самому суспільстві – є головною зміною, яку модерність привнесла у місце релігії...» [5, с. 3]. Плюралізація життєвих світів означає, що індивід більше не може просто успадковувати релігійну традицію; він змушений обирати й тим самим брати на себе відповідальність за власну позицію. Такий «імператив вибору» підриває стабільність традиційних переконань і робить сумнів постійним супутником віри.

Аласдер Макінтайр, аналізуючи моральну ситуацію модерності, показує інший вимір цієї кризи – аксіологічний. Він відзна-

чає, що сучасна культура має лише «фрагменти концептуальної схеми, частини, які тепер позбавлені тих контекстів, з яких походило їхнє значення» [7, с. 2]. Утрата цілісних моральних наративів призводить до фрагментації ціннісного поля: моральні судження дедалі більше набувають характеру індивідуальних позицій, позбавлених спільного смислового підґрунтя. У такій ситуації, як визнає Макінтайр, «не існує раціонального способу досягнення моральної згоди в нашій культурі» [7, с. 6].

Об'єднуючи ці підходи можна окреслити три структурні виміри світоглядної кризи модерності: зміна умов віри (Тейлор) – втрата культурної самоочевидності релігійної інтерпретації буття; імператив вибору (Бергер) – перетворення віри на акт особистісної відповідальності; моральна фрагментація (Макінтайр) – розпад єдиного аксіологічного наративу.

У сукупності ці процеси створюють ситуацію, в якій світогляд втрачає стабільність як інтегративна структура. Саме ця дестабілізація становить культурне тло, на якому екзистенційна напруга між вірою та сумнівом набуває системного характеру.

Якщо на культурному рівні світоглядна криза означає зміну умов віри та фрагментацію морального простору, то на рівні особистості це означає переживання внутрішньої нестабільності, втрати очевидності та необхідності самостійного самовизначення. Йдеться вже не про абстрактні трансформації смислових структур, а про конкретний досвід людини, яка опиняється між прагненням до цілісності й неможливістю спиратися на безумовні підстави.

На рівні особистості це означає, що питання про сенс буття, про істинність віри та про моральну орієнтацію більше не мають наперед заданих відповідей. Людина змушена співвідносити власні переконання з можливістю їх заперечення, а свою віру – з альтернативними інтерпретаціями реальності. У цьому контексті сумнів набуває не лише інтелектуального, а й екзистенційного характеру: він торкається самих підстав самоідентичності.

Екзистенційна філософія дає можливість глибше осмислити цей досвід. У К'єркегора відчай постає як розірваність самовідно-

шення, як нездатність поєднати скінченне й нескінченне у власному існуванні. Віра в такій ситуації є не втечею від кризи, а способом відновлення цілісності через внутрішню боротьбу. У Тіліха тривога пов'язується з усвідомленням можливого небуття; вона супроводжує людину там, де зникають гарантовані структури смислу. Віра постає як «можність бути» – здатність стверджувати сенс, незважаючи на невизначеність.

У сучасному контексті до цього додається досвід фрагментарності ідентичності. Особистість формує себе в полі множинних смислових джерел, поєднуючи традицію, індивідуальний досвід і культурні впливи. Віра може співіснувати з критичною рефлексією, релігійна практика – з раціоналістичним сумнівом. Сергій Кримський підкреслював, що духовність є процесом самотворення особистості, який відбувається через подолання внутрішніх суперечностей. Така внутрішня неоднорідність не є просто непослідовністю; вона відображає новий режим духовного існування, в якому цілісність не задається зовні, а вибудовується через постійну роботу самосвідомості.

В умовах повномасштабної війни в Україні світоглядна криза набуває не лише соціокультурного, а й безпосередньо екзистенційного характеру. Війна радикалізує питання про сенс страждання, межі людської відповідальності, досвід втрати, смерті, жертвості та надії. За таких обставин релігійна свідомість більше не може функціонувати як суто успадкована або культурно гарантована форма орієнтації у світі: вона змушена проходити через випробування граничними ситуаціями, в яких віра і сумнів набувають особливої інтенсивності.

Повномасштабна війна загострює кризу релігійної свідомості насамперед тому, що руйнує звичні механізми смислової стабілізації. Досвід насильства, втрат і невизначеності ставить під питання усталені уявлення про справедливість, божественну присутність, моральний порядок світу та можливість надії. У цьому контексті сумнів постає не просто як інтелектуальна дистанція щодо релігійних переконань, а як глибоке екзистенційне випробування

віри, що зачіпає самі підстави релігійного самовизначення особистості.

Водночас, саме в умовах війни релігійна свідомість може виявляти свою внутрішню динамічність і здатність до смислового оновлення. Переживання граничності існування спонукає людину не лише до радикального сумніву, а й до пошуку нових форм духовної цілісності, в яких віра вже не спирається на зовнішню культурну самоочевидність, а постає як особистісно виборене й рефлексивно осмислене ставлення до буття. Тому український досвід повномасштабної війни дає змогу побачити, що криза релігійної свідомості є не лише симптомом руйнування традиційних смислових структур, а й простором можливої внутрішньої трансформації, у межах якої віра набуває екзистенційної заостреності та нової відповідальності.

На рівні особистості це означає необхідність витримувати внутрішню напругу, не зводячи її ані до догматичної замкненості, ані до релятивістської байдужості.

Отже, персональний вимір світоглядної кризи виявляється як процесуальність віри: вона стає рефлексивною, відкритою до сумніву і, водночас, спрямованою на збереження автентичності. Саме в цьому русі між фрагментарністю та прагненням до внутрішньої цілісності розгортається сучасна релігійна свідомість.

Висновки. У результаті проведеного дослідження обґрунтовано розуміння світоглядної кризи релігійної свідомості сучасної людини як внутрішньо структурованої екзистенційної напруги між вірою та сумнівом, що формується в умовах модерного світоглядного плюралізму.

По-перше, показано, що світогляд постає як інтегративна структура самовизначення особистості, яка поєднує уявлення про буття, систему цінностей та спосіб екзистенційного переживання. У цьому контексті світоглядна криза виникає не як зовнішній культурний злам, а як порушення внутрішньої узгодженості цієї структури, коли смислові орієнтири втрачають стабільність і перестають забезпечувати цілісність особистісного досвіду.

По-друге, аналіз взаємозв'язку віри та сумніву засвідчує, що сумнів не є запереченням віри, а виступає її внутрішнім структурним елементом. Автентична віра формується в умовах невизначеності, ризику й особистісної відповідальності та не усуває внутрішню напругу, а передбачає здатність людини витримувати її, перетворюючи сумнів на чинник поглиблення рефлексії та самосвідомості.

По-третє, встановлено, що світоглядна криза сучасності має амбівалентний характер. З одного боку, вона відображає дестабілізацію традиційних форм духовності та фрагментацію смислового простору, а з іншого – відкриває можливість переходу до більш рефлексивної, особистісно вмотивованої та екзистенційно загостреної форми релігійної свідомості. У цьому сенсі криза постає не лише як симптом розламу, а й як простір потенційної духовної трансформації та оновлення.

Отже, напруга між вірою і сумнівом виявляється не випадковою рисою сучасності, а структурною характеристикою релігійної свідомості в умовах модерного плюралізму, що визначає специфіку її сучасної трансформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горбань Р. А. Щастя як персоналістичний феномен у філософській думці С. Б. Кримського. *Науковий вісник. Серія «Філософія»*. Харків : ХНПУ, 2019. Вип. 52 (ч. I). С. 60–72.

2. К'єркегор С. Страх і трепет. Діалектична лірика. Львів : Апріорі, 2025. 184 с.

3. Попович М. Міфологія та релігія як світоглядне підґрунтя творення людиною певних типів культури. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 646–647. Філософія. С. 185–195.

4. Табачковський В. Г. Філософсько-антропологічна рефлексія та її освітянське заломлення. *Філософія освіти*. 2005. № 2. С. 111–122.

5. Тейлор Ч. Секулярна доба. *Книга перша*. Київ : Дух і Літера, 2013. 664 с.

6. Шинкарук В. І. Марксистська філософія і світогляд. Київ : Наукова думка, 1969. 286 с.

7. Ammerman N. T. *Studying Lived Religion: Contexts and Practices*. New York : New York University Press, 2021. 256 p.
8. Berger P. L. *The Many Altars of Modernity: Toward a Paradigm for Religion in a Pluralist Age*. Boston; Berlin : De Gruyter, 2014. 98 p.
9. James W. *The Will to Believe*. 1896. Project Gutenberg. URL: <https://www.gutenberg.org/files/26659/26659-h/26659-h.htm> (дата звернення: 23.02.2026).
10. Luhrmann T. M. *How God Becomes Real: Kindling the Presence of Invisible Others*. Princeton; Oxford : Princeton University Press, 2020.
11. MacIntyre A. *After Virtue: A Study in Moral Theory*. 3rd ed. Notre Dame, IN : University of Notre Dame Press, 2007. 286 p.
12. Stenmark M. *How to Relate Science and Religion: A Multidimensional Model*. Grand Rapids : Eerdmans, 2004. 482 p.
13. Stenmark M. *Worldview studies. Religious Studies*. 2022. Vol. 59. Is. 3. P. 347–366.
14. Taylor Ch. *A Secular Age*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 2007. 874 p.
15. Tillich P. *Dynamics of Faith*. New York : Harper & Row, 1957. 118 p.
16. Tillich P. *The Courage to Be*. 3rd ed. New Haven; London : Yale University Press, 2014. 195 p.

REFERENCES

- Ammerman, N. T. (2021). *Studying lived religion: Contexts and practices*. New York University Press.
- Berger, P. L. (2014). *The many altars of modernity: Toward a paradigm for religion in a pluralist age*. De Gruyter.
- Horban, R. A. (2019). Happiness as a personalistic phenomenon in the philosophical thought of S. B. Krymskyi. *Naukovyi visnyk. Seriiia "Filosofiiia" (Scientific Bulletin. Series "Philosophy")*, 52(Part I), 60-72. [In Ukrainian].
- James, W. (1896). *The will to believe*. Project Gutenberg. Retrieved from <https://www.gutenberg.org/files/26659/26659-h/26659-h.htm>
- Luhrmann, T. M. (2020). *How God becomes real: Kindling the presence of invisible others*. Princeton University Press.

Kierkegaard, S. (2025). *Fear and trembling. Dialectical lyric*. Apriori. [In Ukrainian].

MacIntyre, A. (2007). *After virtue: A study in moral theory* (3rd ed.). University of Notre Dame Press.

Popovych, M. (2013). Mythology and religion as a worldview foundation for the formation of certain types of culture. *Naukovyi visnyk Chernivetskooho universytetu (Scientific Bulletin of Chernivtsi University)*, 646-647, 185-195. [In Ukrainian].

Stenmark, M. (2004). *How to relate science and religion: A multidimensional model*. Eerdmans.

Stenmark, M. (2022). Worldview studies. *Religious Studies*, 59(3), 347-366.

Tabachkovskiy, V. H. (2005). Philosophical-anthropological reflection and its educational refraction. *Filosofia osvity (Philosophy of Education)*, 2, 111-122.

Taylor, C. (2007). *A secular age*. Harvard University Press.

Taylor, C. (2013). *A secular age*. Book one. Dukh i Litera. [In Ukrainian].

Tillich, P. (1957). *Dynamics of faith*. Harper & Row.

Tillich, P. (2014). *The courage to be* (3rd ed.). Yale University Press.

Shynkaruk, V. I. (1969). *Marxist philosophy and worldview*. Naukova dumka.

Стаття надійшла до видання / Received: 25.11.2025

Прийнято до друку після рецензування / Accepted: 12.01.2026

Опубліковано / Published: 31.03.2026